

Andrzej Bulsiewicz, Piotr Hofmański

Maferialnoprprawne warunki odpowiedzialności Skarbu Państwa ze szkodą spowodowaną oczywiście niesłusznym tymczasowym aresztowaniem

---

Palestra 25/10-12(286-288), 37-49

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dzić, iż w sprawach, o których mowa, brak jest podstaw do ingerencji sądu opiekuńczego na podstawie art. 97 § 2 k.r.o., gdyż sprawa zabezpieczenia alimentów dla dziecka jest tylko pośrednio sprawą dziecka, a bezpośrednio dotyczy jedynie rodzica, który wyjeżdża za granicę. Osobiście nie podzielałbym takiej argumentacji. Praktyka zaś sądowa w zakresie dopuszczalności rozpoznawania tego rodzaju wniosków jest zróżnicowana.²⁹

Powstaje w końcu sprawa skuteczności takiego orzeczenia dla organów paszportowych. Otóż formalnie rzecz biorąc, z mocy art. 4 ustawy o paszportach ocena, czy zachodzi przeszkoda do wydania paszportu, należy do organów paszportowych. Niewątpliwie jest jednak, że odpowiednie orzeczenie sądowe i jego wykonanie przez dłużnika ma — a na pewno powinno mieć — znaczenie dla oceny dokonywanej przez organ paszportowy.

III

11. Kończąc niniejsze rozważania podnieść wypada, że zarówno umowa poręczenia jak i rozstrzygnięcie sądu w trybie art. 97 § 2 k.r.o. mają pewne ujemne strony w zakresie pewności zabezpieczenia płatności świadczeń alimentacyjnych. Przy poręczeniach taką ujemną stroną będzie odpowiedzialność poręczyciela jedynie w granicach ustalonych już alimentów bez możliwości ustalenia jego odpowiedzialności za podwyższone alimenty, natomiast przy zobowiązaniu dłużnika przez sąd do wpłacenia określonej sumy zachodzi obawa, że suma ta może się okazać niewystarczająca, gdyż w toku postępowania można jedynie w przybliżeniu określić wysokość należnych w przyszłości świadczeń alimentacyjnych.

²⁹ W okręgu katowickim, skąd pewna grupa osób emigrowała do RFN, wytworzyła się praktyka dopuszczająca tego rodzaju postępowanie. Sąd Wojewódzki w Warszawie w wyroku z dnia 21.XI.1980 r. III CR 1045/80 dopuścił stosowanie art. 97 § 2 k.r.o. w tego rodzaju sprawach. Również Z. Mańk (Życie po międzynarodowym rozwodzie, „Gazeta Prawnicza” z 1.IX.1980 r.) opisuje znany mu wypadek uwzględnienia wniosku.

ANDRZEJ BULSIEWICZ i PIOTR HOFMAŃSKI

Materialnoprawne warunki odpowiedzialności Skarbu Państwa ze szkodą spowodowaną oczywiście niesłusznym tymczasowym aresztowaniem

Artykuł zawiera rozważania na temat materialnoprawnych warunków odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkody spowodowane pozbawieniem wolności w wyniku oczywiście niesłusznego tymczasowego aresztowania. Warunki te omówione zostały przy uwzględnieniu poglądów nauki oraz kierunków orzecznictwa. W opracowaniu wskazano na konieczność odpowiednich zmian w k.p.k. zmierzających do tego, aby niesłuszność tymczasowego aresztowania podlegała ocenie sądu w chwili orzekania o odszkodowaniu.

I. Błędne zastosowanie przez organ procesowy tymczasowego aresztowania, rodzaje określone szkody majątkowe lub niemajątkowe dla oskarżonego (a w razie jego śmierci — dla osób określonych w art. 490 § 1 i 2 k.p.k.), może uzasadniać

roszczenie o odszkodowanie za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie.

Odszkodowanie za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie jest jedną z postaci naprawienia szkody poniesionej przez oskarżonego pozbawionego wolności w wyniku błędu popełnionego przez organ procesowy. Drugą postacią jest odszkodowanie za niesłuszne skazanie (art. 487 § 1—3 k.p.k.). W niniejszym opracowaniu zostanie omówiona jedynie problematyka warunków odpowiedzialności Skarbu Państwa za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie, choć niekiedy zajdzie potrzeba nawiązania w tej materii do niesłusznego skazania, a to wobec ścisłego powiązania obu tych instytucji.

Wadliwa praktyka w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania, zwłaszcza w postępowaniu przygotowawczym, wywoływała już od dłuższego czasu głosy krytyki,¹ które dotyczą także przepisów normujących odszkodowanie za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie oraz praktyki w zakresie orzekania o naprawieniu szkody.² Problematyka materialnoprawnych warunków odpowiedzialności Skarbu Państwa wymaga więc szczegółowego rozważenia.

II. Obowiązujący kodeks postępowania karnego normuje odszkodowanie za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie w rozdziale 50 zatytułowanym „Odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub aresztowanie” (art. 487—491). W porównaniu z uregulowaniem zawartym w k.p.k. z 1928 r.³ (cyt. dalej jako d.k.p.k.) aktualny kodeks wprowadził następujące zmiany w zakresie odpowiedzialności Skarbu Państwa z tytułu tymczasowego aresztowania. Termin „oczywiście bezzasadne tymczasowe aresztowanie” (art. 510 § 3 d.k.p.k.) zastąpiony został sformułowaniem „oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie” (art. 487 § 4 k.p.k.), co, jak zobaczymy dalej, nie pozostaje bez znaczenia dla zakresu obowiązku odszkodowawczego Państwa. Dalej — roczny termin do zgłoszenia wniosku o odszkodowanie rozpoczął się według art. 513 § 1 d.k.p.k. od dnia zwolnienia z tymczasowego aresztu, natomiast zgodnie z art. 489 k.p.k. termin ten biegnie od chwili uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie. Wreszcie w nowym kodeksie szerzej określony został krąg osób uprawnionych do wystąpienia z wnioskiem w razie śmierci osoby niesłusznie aresztowanej (por. art. 512 d. k.p.k. i art. 490 k.p.k.).

III. Charakter prawny roszczenia o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub tymczasowe aresztowanie jest w nauce kwestią bezsporną. Roszczenie to ma charakter cywilnoprawny. Do czasu wejścia w życie ustawy z dnia 15 listopada 1956 r. o odpowiedzialności Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych,⁴ która przesądziła kwestię cywilnoprawnego charakteru omawia-

¹ A. Murzynowski: Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1976, s. 96 oraz tenże: Glosa do postanowienia SN z dnia 5.XI.1977 r. III KZ 133/77, NP nr 4 z 1979 r., s. 149; M. Cieślak, Z. Doda: Kodeks postępowania karnego w świetle 10 lat obowiązywania, PIP nr 1 z 1980 r., s. 63; Rezolucje Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 18.IX.1980 r., PiP nr 10 z 1980 r., s. 106.

² J. Waszczyński: Odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub aresztowanie, Pał. nr 11 z 1974 r., s. 107 i n.; A. Murzynowski: Istota i zasady (...), s. 101; M. Cieślak: Glosa do postanowienia SN z dnia 20.VII.1977 r. V KZ 254/77, NP nr 5 z 1980 r., s. 164; Karanie — Teoria i praktyka (dyskusja redakcyjna), GP nr 23 z 1.XII.1980 r., s. 7.

³ Warto odnotować, że odpowiedzialność Skarbu Państwa za niesłuszne skazanie i tymczasowe aresztowanie przeszła w prawie polskim ciekawą ewolucję. Bliższe uwagi na ten temat zawarte są w pracach J. Waszczyńskiego: Odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezzasadne aresztowanie w polskim procesie karnym, Warszawa 1967, s. 24—32 oraz A. Bulsiewicza: Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadny areszt tymczasowy, Toruń 1968, s. 28 i n.

⁴ Dz. U. Nr 54, poz. 243.

nego roszczenia, wyrażano w nauce zapatrywanie, że ma ono charakter publiczno-prawny i nie należy do systemu prawa cywilnego. Zwolennicy tego poglądu podnosili, że odpowiedzialność Skarbu Państwa nie jest zależna od winy organu, który wydał postanowienie o tymczasowym aresztowaniu. Twierdzono też, że przeciwko cywilnoprawnemu charakterowi omawianego roszczenia przemawia fakt, iż jest ono dochodzone przed sądami właściwymi do rozpoznawania spraw karnych, a nie cywilnych.⁵ Uniezależnienie odpowiedzialności za niesłuszne aresztowanie (podobnie za niesłuszne skazanie) od winy organu, który zastosował ten środek, nie może decydować o niecywilistycznym charakterze roszczenia. Prawo cywilne zna przecież odpowiedzialność opartą na zasadzie ryzyka i zasadzie słuszności. Dla oceny charakteru prawnego roszczenia nie może też mieć znaczenia tryb jego realizacji.⁶

Odpowiedzialność za niesłuszne skazanie lub za oczywiście niesłuszne aresztowanie tymczasowe zbliżona jest do przewidzianej w przepisach art. 417—421 k.c. odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych. Poza trybem realizacji roszczeń różnice zachodzą tylko w odniesieniu do winy, która stanowi przesłankę odpowiedzialności opartej na przepisach art. 417—421 k.c. Podobieństwo to wskazuje w sposób niedwuznaczny na cywilnoprawny charakter interesującego nas roszczenia odszkodowawczego.

IV. Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub za tymczasowe aresztowanie, ze względu na swój przedmiot, jest w istocie postępowaniem karnym o roszczenie cywilne. Odszkodowania z tego tytułu poszkodowany może jednak dochodzić wyłącznie w drodze procesu karnego, i to w postępowaniu toczącym się po prawomocności orzeczenia (por. tytuł działu XI k.p.k.). Wszczęcie procesu odszkodowawczego jak i dopuszczalność merytorycznego orzekania o jego przedmiocie są uzależnione od spełnienia określonych przesłanek procesowych.⁷ Przesłanek tych nie należy mylić z warunkami materialnoprawnymi.⁸ Podczas gdy pierwsze decydują o dopuszczalności procesu odszkodowawczego, drugie stanowią materialnoprawne warunki odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkody wyrządzone tymczasowym aresztowaniem.

W świetle art. 487 § 4 k.p.k. oraz art. 489 k.p.k. wyodrębnić należy cztery materialnoprawne warunki odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną oczywiście niesłusznym tymczasowym aresztowaniem:

1. Istnienie prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie, w której stosowano tymczasowe aresztowanie.
2. Oczywiście niesłuszne pozbawienie wolności przez tymczasowe aresztowanie
3. Szkada spowodowana tymczasowym aresztowaniem.
4. Związek przyczynowy pomiędzy tymczasowym aresztowaniem a powstałą szkodą.

⁵ S. Sliwiński: Wznowienie postępowania karnego w prawie Polski na tle porównawczym, Warszawa 1957, s. 315.

⁶ J. Winiarz: Odpowiedzialność Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy, Warszawa 1962, s. 88; J. Waszczyński: Odszkodowanie (...), Warszawa 1967, s. 47; A. Bulsiewicz: Charakter prawny roszczeń odszkodowawczych za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadne tymczasowe aresztowanie, PŁP nr 12 z 1965 r., s. 898 i n.; M. Cieślak: Wynagrodzenie szkód spowodowanych wadliwym postępowaniem karnym w ustawodawstwie polskim, „Zeszyty Naukowe ASW” nr 12 z 1976 r., s. 31.

⁷ Chodzi tu o takie przesłanki, jak właściwość sądu, istnienie stron procesowych, stan rzeczy osądzonej, zawisłość sprawy, wzajemność w obcym państwie. Por. uwagi na ten temat w pracach: J. Waszczyńskiego: Odszkodowanie (...), Warszawa 1967, s. 122 i n. oraz A. Bulsiewicza: Proces (...), s. 86 i n.

⁸ J. Waszczyński: Odszkodowanie (...), Warszawa 1967, s. 53 i n.

Ad 1. Wystąpienie z wnioskiem o odszkodowanie za oczywiście niesłuszne pozbawienie wolności przez tymczasowe aresztowanie dopuszczalne jest dopiero po uprawomocnieniu się orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie (art. 489 k.p.k.). Wynika z tego, że istnienie takiego orzeczenia stanowi materialnoprawny warunek przyznania odszkodowania.

Rozważenia wymaga kwestia, czy wszystkie orzeczenia kończące postępowanie w sprawie dają podstawę do żądania odszkodowania. Poza sporem pozostaje dopuszczalność dochodzenia odszkodowania po prawomocnym uniewinnieniu oskarżonego oraz po umorzeniu postępowania karnego. Orzeczenia te dają podstawę do wystąpienia z wnioskiem o odszkodowanie, chyba że okres tymczasowego aresztowania zaliczony został na poczet kary pozbawienia wolności orzeczonej w innej sprawie (art. 365 k.p.k.). Wątpliwości mogą się natomiast zrodzić w odniesieniu do wyroków skazujących, do wyroków, w których sąd odstąpił od wymierzenia kary, oraz do orzeczeń warunkowo umarzających postępowanie karne.⁹

Jeśli chodzi o wyroki skazujące, to problem rozwiązuje w znacznym stopniu art. 83 k.k., zgodnie z którym okres tymczasowego aresztowania z mocy prawa podlega zaliczeniu na poczet orzeczonej kary. Zaliczenie takie czyni niemożliwym dochodzenie odszkodowania za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie, natomiast nie włącza ono ewentualnego dochodzenia odszkodowania za szkodę wyrządzoną aresztowaniem na podstawie art. 487 § 1 lub 2 k.p.k. przy spełnieniu warunków określonych w tych przepisach. Zaliczalność okresu tymczasowego aresztowania na poczet wymierzonej kary nie rozwiązuje jednak całkowicie omawianego problemu. Możliwa jest bowiem sytuacja, w której okres tymczasowego aresztowania ze względu na swoją długość nie będzie mógł być w całości zaliczony na poczet kary. Wprawdzie w omawianej sytuacji na ocenę niesłuszności aresztowania wywierałby wpływ sam fakt skazania, jednakże w świetle obowiązujących przepisów nie da się zaprzeczyć twierdzeniu, że odszkodowanie za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie może się należeć nawet w razie skazania oskarżonego, jeżeli tymczasowe aresztowanie zastosowano z naruszeniem art. 209 i 217 k.p.k.

Uwagi dotyczące wyroków skazujących odnoszą się także do wyroków, w których sąd odstąpił od wymierzenia kary. W razie odstąpienia od wymierzenia kary nie wchodzi w rachubę zaliczalność okresu tymczasowego aresztowania, każde więc tymczasowe aresztowanie może być uznane za oczywiście niesłuszne, jeżeli zastosowane zostało z naruszeniem przepisów art. 209 i 217 k.p.k.

Sprawa przedstawia się podobnie z orzeczeniem o warunkowym umorzeniu postępowania karnego. Nie można wyłączyć oczywiście niesłuszności tymczasowego aresztowania w sprawie, w której postępowanie warunkowo umorzono. Podobnie jak w wypadku skazania oraz odstąpienia od wymierzenia kary, niesłuszność musi wynikać z naruszenia przepisów art. 209 i 217 k.p.k. Dla przykładu podać można sytuację, w której tymczasowe aresztowanie nastąpiło z powodu znacznego stopnia społecznego niebezpieczeństwa czynu zarzuconego oskarżonemu (art. 217 § 1 pkt 4 k.p.k.), a następnie umorzono warunkowo postępowanie, co było wynikiem ustalenia, że stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu nie był znaczny już w chwili podjęcia decyzji o tymczasowym aresztowaniu (art. 27 § 1 k.k.).

⁹ A. Murzynowski: *Istota (...)*, s. 100 i n. Istotne wątpliwości w orzecznictwie oraz nauce budzi problem, czy ma zastosowanie art. 487 § 4 k.p.k. w razie niesłusznego pozbawienia wolności w wyniku skazania w postępowaniu przyspieszonym na karę zasadniczą aresztu przez kolegium do spraw wyroczeń. Por. A. Bulstewicz: *Głosa do wyroku SN z dnia 13.IX.1979 r. II CR 317/78, OSPiKA nr 7-8 z 1979 r., s. 346 i n.* (oraz literatura powołana w przypisie 3).

Ad 2. Mówiąc o materialnoprawnym warunku w postaci oczywiście niesłusznego pozbawienia wolności przez tymczasowe aresztowanie, musimy skupić uwagę na dwóch jego elementach: 1) na wydaniu przez uprawniony do tego organ postanowienia o tymczasowym aresztowaniu oraz 2) na oczywistej niesłuszności pozbawienia wolności w wyniku wykonania tego postanowienia. Z treści § 4 art. 487 k.p.k. wyraźnie wynika, że chodzi tu o pozbawienie wolności w wyniku orzeczenia tymczasowego aresztowania. Istotne jest zatem to, aby postanowienie o zastosowaniu tego środka zapobiegawczego wydał uprawniony do tego organ procesowy. Przed przystąpieniem do oceny niesłuszności tymczasowego aresztowania należy odpowiedzieć na pytanie, czy o zastosowaniu tego środka orzekł sąd bądź prokurator (art. 210 § 1 k.p.k.). Odpowiedź negatywna wyłącza dalsze rozpoznawanie sprawy i prowadzi do oddalenia wniosku o odszkodowanie. Nie oznacza to wszakże, że osoba niesłusznie pozbawiona wolności w toku procesu karnego ma zamkniętą drogę dochodzenia roszczeń odszkodowawczych. Nie może ona jedynie domagać się odszkodowania na podstawie art. 487 § 4 k.p.k. Ma natomiast otwartą możliwość dochodzenia odszkodowania od Skarbu Państwa w procesie cywilnym na podstawie przepisów art. 417-421 k.c. Chodzi tu o takie sytuacje, jak zatrzymanie jeśli nie miał zastosowania art. 224 k.p.k. oraz umieszczenie oskarżonego na obserwację w zakładzie leczniczym zgodnie z art. 184 § 2 k.p.k. (jeśli nie zastosowano jednocześnie tymczasowego aresztowania). Pewne wątpliwości może budzić sytuacja, gdy podejrzany przebywał w areszcie śledczym przez okres dłuższy, niż wynikało to z treści postanowienia o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania. Zastrzeżenia wynikają stąd, że zastosowanie tego środka zapobiegawczego nastąpiło przecież na podstawie decyzji uprawnionego organu procesowego. Jego wykonanie natomiast było wadliwe z winy organu procesowego, który dopuścił się zaniedbań w zakresie nadzoru nad prawidłowością realizacji tymczasowego aresztowania (art. 216 k.p.k.).

Przechodząc teraz do drugiego elementu omawianego materialnoprawnego warunku, trzeba podkreślić, że oczywista niesłuszność dotyczy tylko takiego pozbawienia wolności, które nastąpiło na podstawie postanowienia o tymczasowym aresztowaniu wydanego przez kompetentny organ i przez okres w postanowieniu tym wskazany. Dopiero wtedy możemy rozważyć, czy w konkretnym wypadku mamy do czynienia z oczywiście niesłusznym tymczasowym aresztowaniem.

Największe wątpliwości budzi wykładnia określenia „oczywista niesłuszność” tymczasowego aresztowania. Nie ulega wątpliwości, że zarówno „oczywistość”, jak i „niesłuszność” są pojęciami ocennymi, mało wyrazistymi.¹⁰ Podobny charakter miało też określenie, oczywiście bezzasadność” tymczasowego aresztowania, zamieszczone w art. 510 § 3 d. k.p.k.¹¹ Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że oczywista bezzasadność musi wynikać z dowolności w ocenie materiału dowodowego w chwili wydania postanowienia o tymczasowym aresztowaniu przez sąd lub prokuratora

¹⁰ M. Cieślak: Glosa do postanowienia SN z dnia 1.VI.1968 r. III K 28/68, PIP nr 4-5 z 1969 r., s. 932; J. Wróblewski: Wartości a decyzje sądowe, Warszawa 1973, s. 203.

¹¹ Przed wejściem w życie k.p.k. z 1969 r. w nauce podejmowano próby wyjaśnienia tych pojęć bądź to pogwałceniem przez organ stosujący tymczasowe aresztowanie zasad wskazanych w przepisie art. 152 d. k.p.k. (odpowiednik obecnego art. 217 k.p.k.), naruszeniem któregokolwiek przepisu mówiącego o zasadach stosowania aresztu lub „materialną stroną” stosowania tymczasowego aresztowania, bądź też pogwałceniem obowiązujących przepisów prawa przy jednoczesnym braku materiałów uzasadniających merytorycznie zastosowanie aresztu. Por. na ten temat J. Waszczyński: Odszkodowanie (...), Warszawa 1967, s. 64 i n.; A. Bulsiewicz: Proces (...), s. 58 (oraz powołana tam literatura).

albo z braku warunków do zastosowania tego środka.¹² Zwrócił też SN uwagę na to, że merytoryczna niesłuszność i oczywista bezzasadność nie są pojęciami jednoznaczными. Wszędzie tam, gdzie ocena faktów czy dowodów albo zajęcie stanowiska w kwestii prawnej zależy od uznania władzy wydającej postanowienie o aresztowaniu, można mieć odmienny pogląd i uważać, że postanowienie jest merytorycznie niesłuszne. Nie oznacza to jednak — stwierdził Sąd Najwyższy — oczywistej bezzasadności, która jest wynikiem nie swobodnego uznania, lecz dowolności w ocenie materiału dowodowego, albo też wypływa z braku warunków do zastosowania aresztu (brak cech przestępstwa, ustawowa niedopuszczalność).¹³

Jak wiadomo, od czasu wyrażenia tego poglądu w istotny sposób uległa zmianie ustawa. W art. 487 § 4 k.p.k. mowa jest już nie o oczywistej bezzasadności, lecz o oczywistej niesłuszności tymczasowego aresztowania. Jednakże Sąd Najwyższy jak gdyby tej zmiany nie dostrzegając i nadal reprezentuje stanowisko, że o niesłuszności tymczasowego aresztowania decyduje to, czy w chwili zastosowania aresztowania istniały ku temu podstawy. Analiza dotyczyć musi materiału, jakim w chwili wydania postanowienia dysponował sąd lub prokurator.¹⁴

Takie ujęcie spotkało się z krytyką w nauce procesu karnego.¹⁵ Trafnie zauważył J. Waszczyński, że wykładnia art. 487 § 4 k.p.k. dokonana przez Sąd Najwyższy prowadzi do tego, że najbardziej nawet oczywiste, „pewne” niewinności nie nada nigdy samo przez się tymczasowemu aresztowaniu charakteru oczywiście niesłusznego, co kłóci się z samym pojęciem słuszności, na którym opiera się „oczywista niesłuszność” aresztowania.

Wprowadzenie do art. 487 § 4 k.p.k. powyższej zmiany ma znaczenie nie tylko terminologiczne, ale i prawne, na co trafnie zwrócił uwagę M. Cieślak.¹⁶ Niesłuszność tymczasowego aresztowania nie może być bowiem zależna od tego, czy organowi procesowemu można z tego powodu uczynić zarzut. Wiąże się to z zagadnieniem zasady, na jakiej opiera się odpowiedzialność Skarbu Państwa za szkodę wyrządzoną tymczasowym aresztowaniem. Otóż zasadą tą jest ryzyko.¹⁷ Ryzyko

¹² Por. postanowienia SN z dnia 6.II.1960 r. I KZ 271/59, BGP nr 4 z 1960 r., s. 15 oraz z dnia 9.IV.1960 r., IV KZ 15/60, OSPIKA nr 7—8 z 1962 r., poz. 223.

¹³ Por. postanowienie SN z dnia 6.III.1960 r., wyżej powołane w przyp. 12. Por. też postanowienie SN z dnia 17.II.1979 r. IV KZ 10/79, OSN-Prok. Gen. nr 6 z 1979 r., poz. 85.

¹⁴ Por. postanowienie SN z dnia 7.I.1977 r. II KZ 223/76, OSNKW nr 4 z 1977 r., poz. 47. W postanowieniu z dnia 2.II.1974 r. II KZ 255/73 (OSNKW nr 5 z 1974 r., poz. 100) Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że oczywista niesłuszność tymczasowego aresztowania musi istnieć już w momencie podejmowania decyzji o jego zastosowaniu, a ponadto niesłuszność ta musi już wówczas rzucać w oczy. Z uzasadnienia tego orzeczenia wynika, że do przyznania odszkodowania nie wystarczy ustalenie, iż tymczasowe aresztowanie oskarżonego okazało się później niesłuszne (np. wskutek wydania wyroku uniewinniającego), lecz konieczne jest ustalenie, że niesłuszność ta była „oczywista”, a więc widoczna już na pierwszy rzut oka, bez potrzeby dogłębnej analizy. Por. też postanowienia SN: z dnia 18.V.1970 r. IV KZ 53/70, OSN-Prok. Gen. nr 11 z 1970 r., poz. 161 oraz z dnia 4.IV.1980 r. IV KZ 44/80, OSN-Prok. Gen. nr 11 z 1980 r., poz. 141 i 142.

¹⁵ Por. J. Waszczyński: Odszkodowanie (...), Pal. nr 11 z 1974 r., poz. 107; M. Cieślak: Głosy powołane wyżej w przypisach 3 i 11; M. Cieślak, Z. Doda: Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego publikowane w Pal.: nr 3 z 1975 r., s. 70 i n., nr 6 z 1976 r., s. 77, nr 1 z 1978 r., s. 82 i n. oraz nr 11—12 z 1980 r., s. 110.

¹⁶ M. Cieślak: Głos do postanowienia SN z dnia 20.VIII.1977 r. V KZ 54/77, NP nr 5 z 1980 r. oraz M. Cieślak, Z. Doda: Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego, Pal. nr 1 z 1978 r., s. 77.

¹⁷ Jedyńie J. Waszczyński uważa, że odpowiedzialność ta oparta jest na zasadzie „domniemanej winy” organu, który zastosował tymczasowe aresztowanie (por. Odszkodowanie (...), Warszawa 1967, s. 49—53). Za ryzykiem jako zasadą odpowiedzialności Skarbu Państwa opowiedzieli się R. Longchamps de Berlier (Zobowiązania, wyd. III, Poznań 1948, s. 285 i n.), A. Bulsiewicz (Charakter prawny (...), s. 889—891), M. Cieślak,

rozumiane jest tu jednak w sposób nieco odmienny niż w prawie cywilnym. Państwo nie jest bowiem zwolnione od odpowiedzialności w razie wykazania siły wyższej lub winy osoby trzeciej, podczas gdy okoliczności te stanowią podstawy egzonneracji według prawa cywilnego. Zarówno jednak na podstawie przepisów prawa cywilnego, jak i na podstawie art. 487 § 4 k.p.k. odpowiedzialność ponoszona jest za sam skutek, natomiast nie jest ona zależna od tego, czy sprawcy szkody można przypisać winę. Oparcie odpowiedzialności Państwa za szkody wyrządzone oczywiście niesłusznym aresztowaniem na zasadzie ryzyka uniezależnia więc ją od zawinięcia organu, który tymczasowe aresztowanie zastosował. Takie ujęcie zasady odpowiedzialności przesądza kwestię momentu oceny oczywistej niesłuszności aresztowania. Powinna ona być dokonywana *ex post* przy uwzględnieniu wszelkich materiałów zebranych w sprawie do chwili orzekania o odszkodowaniu. Rozwiązanie takie odpowiada poczuciu sprawiedliwości.¹⁸

W celu wyłączenia możliwości powstania wątpliwości i nieporozumień przy interpretacji omawianego przepisu powinien on otrzymać — przy okazji nowelizacji prawa karnego procesowego — następujące brzmienie: „Przepisy niniejszego rozdziału stosuje się odpowiednio w razie oczywistej niesłuszności tymczasowego aresztowania, która podlega ocenie w chwili orzekania o odszkodowaniu”. Takie rozwiązanie jest uzasadnione także z tego względu, że będzie ono w pewnym sensie hamulcem przed zbyt pochopnym i bezpodstawnym stosowaniem przez organy procesowe tego środka przymusu. Słusznie postuluje się wprowadzenie również odpowiedzialności regresowej osób, które swoim bezprawnym, zawinionym działaniem spowodowały oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie albo przyczyniły się do powstania lub zwiększenia szkody.¹⁹

Abstrahując od sporadycznych wypadków istnienia podstaw do żądania odszkodowania po prawomocnym skazaniu, odstąpieniu od wymierzenia kary oraz warunkowym umorzeniu postępowania karnego, należy rozważyć, czy odszkodowanie za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie powinno być przyznane we wszystkich wypadkach uniewinnienia oskarżonego i umorzenia postępowania. Orzeczenie kończące postępowanie w sprawie musi mieć znaczenie dla oceny słuszności tymczasowego aresztowania. Nie oznacza to jednak automatyzmu w przyznawaniu odszkodowań po prawomocnym uniewinnieniu lub umorzeniu postępowania.²⁰ Odszkodowanie powinno być przyznane w zależności od wyników oceny materiału dowodowego, która zdecydowała o tym, że oskarżonego nie uznano za winnego popełnienia zarzucanego mu czynu, oraz od ewentualnego przyczynienia się oskarżonego do zastosowania tymczasowego aresztowania. Jednakże odmienna

Z. Doda (Przegląd orzecznictwa cytowany w przypisie 17), a także A. Murzynowski /w:/ M. Cieślak, A. Murzynowski: Wynagrodzenie szkody osobie pokrzywdzonej przestępstwem i jego znaczenie w sferze prawa karnego, „Studia Prawnicze” nr 2 (40) z 1974 r., s. 55.

¹⁸ M. Cieślak: Glosa cytowana w przypisie 16; tenże: Glosa cytowana w przypisie 10; M. Cieślak, Z. Doda: Przeglądy orzecznictwa SN: Pał. nr 3 z 1975 r., s. 71 oraz Pał. nr 1 z 1978 r., s. 62.

¹⁹ W. Daszkiewicz: Podstawy prawne wyłączenia odpowiedzialności Państwa za szkody wyrządzone niesłusznym skazaniem, NP nr 11-12 z 1978 r., s. 1614. Interesujące rozwiązanie przewiduje art. 507 k.p.k. S. R. Rumunii z 1969 r. Otóż w razie przyznania odszkodowania państwo ma prawo wystąpić z roszczeniem przeciwko osobie, która w złej wierze lub z powodu niedbalstwa stworzyła sytuację powodującą szkodę.

²⁰ Automatyzm taki wynika np. z art. 504 k.p.k. S. R. Rumunii. Zgodnie z tym przepisem odszkodowanie należy się poszkodowanemu w każdym wypadku uniewinnienia lub umorzenia postępowania, jeżeli ustalono, że poszkodowany nie popełnił zarzucanego mu czynu albo że czynu tego nie było. Kodeks ten nie wymaga, aby aresztowanie było niesłuszne.

w końcowym rezultacie postępowania sądowego ocena materiału dowodowego — stwierdził Sąd Najwyższy²¹ — sama przez się nie oznacza, że tymczasowe aresztowanie było niesłuszne, jak tego wymaga ustawa w art. 487 § 4 k.p.k. Odszkodowanie przysługuje bowiem nie za każde niesłuszne tymczasowe aresztowanie, ale tylko za takie, które jest niesłuszne w sposób oczywisty. Zdaniem M. Cieślaka, mimo stwierdzenia braku odpowiedzialności oskarżonego można zakwestionować oczywistą niesłuszność tymczasowego aresztowania między innymi w wypadkach, gdy:

- a) uniewinnienie lub umorzenie postępowania następuje z braku dostatecznych dowodów winy, lecz przy istnieniu pewnych dowodów w tym kierunku,
- b) umorzenie następuje na podstawie przesłanek procesowych o charakterze formalnym lub mieszanym,
- c) umorzenie następuje z powodu znikomego społecznego niebezpieczeństwa czynu,
- d) oskarżony sam zawinił swoim postępowaniem, że zastosowano wobec niego tymczasowe aresztowanie.²²

Przedstawione zapatrywanie wymaga kilku uwag uzupełniających. Orzeczenie kończące postępowanie w sprawie ma niewątpliwie zasadnicze znaczenie dla oceny niesłuszności tymczasowego aresztowania. Dokonując tej oceny nie można jednak nie dostrzegać kwestii jego bezzasadności. Przez to ostatnie określenie w odniesieniu do tymczasowego aresztowania należy rozumieć brak tych warunków (podstaw, przesłanek), od których ustawa uzależnia dopuszczalność (lub obowiązek) tymczasowego aresztowania. Otóż bezzasadność tymczasowego aresztowania jest pojęciem węższym niż jego niesłuszność i jako taka stanowi element niesłuszności. Każde więc tymczasowe aresztowanie, które jest bezzasadne, jest jednocześnie niesłuszne, gdy tymczasem nie zachodzi tu relacja odwrotna. Wobec powyższego za oczywiście niesłuszne musimy uznać tymczasowe aresztowanie zastosowane wskutek dowolnej oceny materiału dowodowego albo z naruszeniem przepisów art. 209 i 217 k.p.k., określających podstawy stosowania tego środka. Podobnie oczywiście niesłuszne jest tymczasowe aresztowanie zastosowane w procesie prawnie niedopuszczalnym. Zależność pomiędzy bezzasadnością a niesłusznością tymczasowego aresztowania układa się w ten sposób, że nawet aresztowanie, które było zasadne (a więc zgodne z przepisami prawa i zastosowane przy prawidłowej ocenie materiału dowodowego), może być następnie uznane za oczywiście niesłuszne z powodu uniewinnienia lub umorzenia postępowania karnego.

Nie należy się odszkodowanie, jeżeli uniewinnienie (lub umorzenie postępowania karnego) nastąpiło z braku dostatecznych dowodów winy, chyba że organ stosujący tymczasowe aresztowanie dopuścił się pogwałcenia art. 209 lub 217 k.p.k. Podobnie rzecz się przedstawia w odniesieniu do umorzenia postępowania z powodu znikomego stopnia społecznego niebezpieczeństwa czynu. W tej ostatniej sytuacji odszkodowanie powinno być jednak uwzględnione, gdy w momencie wydania postanowienia o tymczasowym aresztowaniu brak było podstaw do stosowania tego środka, a zwłaszcza wówczas, gdy podstawą zastosowania tymczasowego aresztowania był stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu błędnie oceniony jako znaczny (art. 217 § 1 pkt 4 k.p.k.). Jeżeli umorzenie postępowania następuje z powodu negatywnych przesłanek procesowych, odszkodowanie powinno być przyznane wówczas, gdy już w momencie stosowania tymczasowego aresztowania te

²¹ Postanowienie SN z dnia 19.I.1979 r. III KZ 127/79, OSN-Prok. Gen. nr 11 z 1979 r., poz. 160.

²² M. Cieślak: Głosa do postanowienia SN z dnia 20 lipca 1977 r., s. 165 (cyt. w przyp. 16).

same przesłanki powinny być wzięte pod uwagę i unicestwić proces; stosowanie tymczasowego aresztowania w procesie prawnie niedopuszczalnym jest bowiem z natury rzeczy oczywiście niesłuszne.

Wydaje się, że nie w każdym wypadku zawinienie tymczasowego aresztowania przez oskarżonego powinno powodować nieprzyznanie odszkodowania. Z pewnością nie byłoby słuszne przyznanie odszkodowania, gdyby oskarżony sam skierował postępowanie przeciwko sobie poprzez fałszywe samooskarżenie w celu ochrony przed podejrzeniem innej osoby. Inaczej jednak powinien się kształtować obowiązek odszkodowawczy, jeżeli oskarżony, który w istocie nie popełnił zarzucanego mu przestępstwa, zawinił zastosowanie wobec niego tymczasowego aresztowania „powodowany ludzką obawą przed pomyłką sądową.”²³

Bywają sytuacje, w których oczywista niesłuszność odnosi się do tymczasowego aresztowania tylko w części. Tymczasowe aresztowanie, zastosowane prawidłowo, może się stać następnie oczywiście niesłuszne w wyniku jego utrzymania pomimo odpadnięcia podstawy ogólnej (art. 209 k.p.k.) lub podstawy szczególnej (art. 217 k.p.k.).²⁴ Niesłuszne jest wtedy nie całe tymczasowe aresztowanie, tylko jego utrzymanie od pewnego momentu z braku podstaw. Wydaje się, że omawiana sytuacja może mieć miejsce wyłącznie wówczas, gdy oczywista niesłuszność tymczasowego aresztowania wynika tylko z jego bezzasadności. Jeżeli natomiast wynika ona ze sposobu ostatecznego załatwienia sprawy, a więc na przykład z ustalenia, że poszkodowany w ogóle nie popełnił zarzucanego mu czynu, to dotyczy ona całego okresu tymczasowego aresztowania bez względu na to, czy było ono zasadne.

Analiza niesłuszności tymczasowego aresztowania powinna być dokonywana w sposób następujący. W pierwszej kolejności należy ustalić, czy oczywista niesłuszność wynika z materiałów, jakimi dysponuje sąd w chwili orzekania o odszkodowaniu, a więc z orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie i motywów rozstrzygnięcia przy uwzględnieniu ewentualnego przyczynienia się poszkodowanego do zastosowania tymczasowego aresztowania. Pozytywne ustalenia w tym względzie zwalniają sąd z dokonywania dalszej analizy. Jeżeli natomiast treść ostatecznego rozstrzygnięcia w sprawie nie pozwala na przyjęcie tezy o oczywistej niesłuszności tymczasowego aresztowania (tak będzie zresztą najczęściej, jeżeli postępowanie zakończyło się skazaniem, odstąpieniem od wymierzenia kary lub warunkowym umorzeniem postępowania karnego, a niekiedy także w razie uniewinnienia lub umorzenia postępowania), to należy główny nacisk położyć na ocenę prawidłowości zastosowania tymczasowego aresztowania pod kątem widzenia istnienia jego podstaw (art. 217 k.p.k.).

Ad 3. Mówiąc o odszkodowaniu za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie, mamy na myśli pewien skrót myślowy. Odszkodowanie bowiem należy się nie tyle za niesłuszne aresztowanie, co za szkodę spowodowaną pozbawieniem

²³ A. Murzynowski: *Istota (...)*, s. 102; Inaczej Sąd Najwyższy w postępowaniu z dnia 7.III.1970 r. I KZ 11/70, OSN-Prok. Gen. nr 5 z 1970 r., poz. 62. W nauce rozważana jest kwestia przyczynienia się niesłusznie skazanego lub tymczasowo aresztowanego do powstania szkody. Wskazuje się na takie sytuacje, w których odszkodowanie w ogóle nie powinno być przyznawane. Istnieją wszakże kontrowersje co do podstawy prawnej odmowy przyznania odszkodowania. Dlatego też proponowane przez W. Daszkiewicza wprowadzenie do rozdziału 50 k.p.k. odpowiednich przepisów regulujących te kwestie zastępuje na pełną aprobatę. Por.: postanowienie SN z dnia 24.I.1970 r. III KZ 103/69; glosy: J. Dąbrowski: *OSPKA* nr 11 z 1970 r., s. 497 i n. i A. Buśiewicz: *PIP* nr 10 z 1970 r., s. 632 i n.; W. Daszkiewicz: *op. cit.*, s. 1599 i n.; A. Szpunar: *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 228.

²⁴ Orzeczenie SN z dnia 8.IX.1962 r. IV KZ 116/62 (nie publikowane).

wolności w wyniku zastosowania tego środka zapobiegawczego. Szkoda zatem stanowi materialnoprawną przesłankę odpowiedzialności Skarbu Państwa.

W przepisach kodeksu postępowania karnego nie znajdujemy definicji szkody. Należy więc w tym zakresie sięgnąć do art. 361 § 2 k.c., który co prawda również nie definiuje interesującego nas pojęcia, niemniej wynika z niego, że szkoda obejmuje straty, jakie poszkodowany poniósł, oraz korzyści, jakie mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono (*damnum emergens* i *lucrum cessans*). Odnosi się to do szkody wyrządzonej oczywiście niesłusznym tymczasowym aresztowaniem, co podkreślił wyraźnie Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 11 stycznia 1972 r. V KRN 448/71 i V KRN 514/71.²⁵

Ustalenie zakresu pojęcia szkody pomocne jest dla określenia rozmiaru obowiązku odszkodowawczego Państwa. Odszkodowanie powinno obejmować rzeczywiste straty, które poszkodowany poniósł na skutek tymczasowego aresztowania, oraz korzyści, jakie mógłby osiągnąć, gdyby nie pozbawiono go wolności. Z art. 487 § 1 k.p.k. wynika ponadto, że poszkodowanemu przysługuje również zadośćuczynienie za doznaną krzywdę. Przepis ten dotyczy co prawda odpowiedzialności za niesłuszne skazanie, ale znajduje w tym zakresie odpowiednie zastosowanie także przy określaniu odszkodowania za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie.²⁶

W przepisach kodeksu postępowania karnego nie znajdujemy żadnych wskazań odnoszących się do ustalenia wysokości należnego odszkodowania. Konieczne jest więc stosowanie przepisów prawa cywilnego również w zakresie spraw związanych z wysokością odszkodowania oraz sposobem naprawienia szkody. Pomocą służyć tu ponadto wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie stosowania art. 510—516 d. k.p.k. (obecnie art. 487—491 k.p.k.), uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne Sądu Najwyższego w dniu 7 czerwca 1958 r. (sygn. Prez. 729/58).²⁷

Szkoda majątkowa w zakresie rzeczywistych strat wynika przede wszystkim z uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia. Obowiązek naprawienia szkody obejmuje wszelkie powstałe z tego powodu koszty, a więc przede wszystkim wydatki na leczenie i rekonwalescencję (art. 444 § 1 k.c.).²⁸ Przy obliczaniu tych wydatków powinny być brane pod uwagę wszystkie świadczenia, jakie poszkodowany otrzymał od Państwa w naturze w postaci leczenia oraz innych środków i pomocy leczniczych.²⁹ Świadczenia te podlegają odliczeniu od kwoty należnego odszkodowania.

Najistotniejsze znaczenie ma odszkodowanie w zakresie utraconych korzyści, które jest najbardziej rozbudowane i składa się z większej ilości elementów. Na czoło wysuwa się rekompensata utraconych na skutek aresztowania zarobków. Przy określaniu tego elementu odszkodowania sąd powinien wziąć pod uwagę możliwości zarabkowania, jakie miałby poszkodowany, gdyby pozostawał na wol-

²⁵ OSNKW nr 4 z 1972 r., poz. 64.

²⁶ Na temat zadośćuczynienia za krzywdę jako środka ochrony dóbr osobistych w postępowaniu o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub aresztowanie wnikiwie uwagi zawiera praca J. Panowicz-Lipskiej: *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975, s. 151 i n.

²⁷ OSN nr 2 z 1958 r., poz. 34. Powołane wytyczne ze względu na znaczny, bo już prawie 25-letni okres obowiązywania, zdążyły się w znacznym stopniu zdezaktualizować.

²⁸ J. Waszczyński: *Odszkodowanie (...)*, Warszawa 1967, s. 90; A. Bulsiewicz: *Ustalenie podstawy i wysokości odszkodowania za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadne tymczasowe aresztowanie*, „Zeszyty Naukowe UMK” w Toruniu, zeszyt 23 — Prawo VII, s. 107.

²⁹ Teza IV wytycznych SN z dnia 7.VI.1958 r.

ności, jakie wydatki poniósłby oraz na jakie straty byłby narażony.³⁰ Przy obliczaniu rekompensaty należy uwzględnić wypłacenie pracownikowi przez zakład pracy wynagrodzenia za 3-miesięczny okres tymczasowego aresztowania z mocy § 11 ust. 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 20 grudnia 1974 r. w sprawie regulaminów pracy oraz zasad usprawiedliwiania nieobecności w pracy i udzielania zwolnień od pracy.³¹ Zgodnie z tym przepisem wynagrodzenie pracownika tymczasowo aresztowanego ulega — od dnia zaprzestania pracy z powodu aresztowania — ograniczeniu do połowy wynagrodzenia wynikającego z osobistego zaszergowania. Jeżeli postępowanie karne umorzono lub wydano wyrok uniewinniający, zakład pracy wypłaca pracownikowi pozostałą część wynagrodzenia, co jednak nie dotyczy warunkowego umorzenia postępowania oraz umorzenia z powodu przedawnienia lub amnestii. Obliczając wysokość odszkodowania, sąd powinien uwzględnić nie tylko fakt rzeczywistego wypłacenia pracownikowi wynagrodzenia z mocy § 11 ust. 2 rozporządzenia, ale także okoliczność, że takie wynagrodzenie w konkretnej sytuacji przysługuje pracownikowi od zakładu pracy. Odszkodowanie zasądzone na podstawie art. 487 § 4 k.p.k. powinno obejmować także zarobki utracone w okresie leczenia, jeżeli leczenie jest następstwem tymczasowego aresztowania.³²

Wyczerpujące wycliczenie elementów odszkodowania w zakresie utraconych korzyści nie jest możliwe. Jego wysokość może być różna w zależności od konkretnej sytuacji i wynikać z wielu czynników. Należy jednak wspomnieć, że utrata korzyści może być rezultatem utraty możliwości zdobycia zawodu, uzyskania wyższego stanowiska itd.³³

Najwięcej problemów rodzi określenie wysokości odszkodowania za szkody niemajątkowe, a więc za krzywdę spowodowaną oczywiście niesłusznym tymczasowym aresztowaniem. Krzywda nie jest wartością dającą się ściśle wymierzyć w pieniądzu. Wynika ona z ujemnych doznań spowodowanych poniżeniem związanym z przebywaniem w areszcie oraz z innych dolegliwości, jakie odczuwa poszkodowany.³⁴ Zadośćuczynienie musi być miarkowane w taki sposób, żeby z jednej strony nie było ono źródłem nadmiernego wzbogacenia się poszkodowanego, a z drugiej żeby nie stanowiło tylko symbolicznego naprawienia szkody; powinno ono stanowić odczuwalną satysfakcję materialną dla osoby pokrzywdzonej błędem popełnionym przez organa wymiaru sprawiedliwości.³⁵

Warunkiem przyznania zadośćuczynienia jest istnienie krzywdy, a nie samo niesłuszne zastosowanie tymczasowego aresztowania.³⁶ Przy określaniu wysokości zadośćuczynienia należy brać pod uwagę następujące okoliczności: a) długość okresu pozbawienia wolności spowodowanego tymczasowym aresztowaniem, b) sposób wykonania tymczasowego aresztowania i c) osobiste cechy pokrzywdzonego i sytuacja, w jakiej się znalazł po odzyskaniu wolności.

W świetle obowiązujących przepisów dopuszczalne jest dochodzenie odszkodowania tylko za doznaną krzywdę, choćby szkoda majątkowa w ogóle nie powstała. Zasądzenie odszkodowania nie jest nawet zależne od tego, czy na skutek tymczasowego aresztowania sytuacja życiowa poszkodowanego uległa pogorszeniu.³⁷

³⁰ A. Bulsiewicz: Ustalenia podstawy (...), s. 103—109.

³¹ Dz. U. Nr 49, poz. 299; zm.: Dz. U. z 1975 r. Nr 27, poz. 141.

³² J. Waszczyński: op. cit., s. 90.

³³ A. Bulsiewicz: op. cit., s. 101.

³⁴ J. Waszczyński: op. cit., s. 95.

³⁵ A. Bulsiewicz: op. cit.; tenże: Glosa do orzeczenia SN z dnia 24.I.1970 r., s. 633.

³⁶ J. Panowicz-Lipska: op. cit., s. 152.

³⁷ Orzeczenie SN z dnia 22.IV.1972 r. I KZ 40/72, „Gazeta Sądowa i Penitencyjna” nr 14 z 1972 r., s. 2.

Koszty, jakie poniósł poszkodowany w związku z procesem o odszkodowanie za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie, nie wchodzi w skład odszkodowania. Powinny one być jednak zasądzone na rzecz poszkodowanego. Zgodnie z art. 488 § 2 k.p.k. postępowanie odszkodowawcze wolne jest od kosztów. Obciążają więc one Skarb Państwa niezależnie od tego, czy odszkodowanie zostaje przyznane, czy też nie.³⁸

Kilka uwag poświęcić wypada sposobowi naprawienia szkody. Otóż jedyną formą odszkodowania przewidzianą w przepisach kodeksu postępowania karnego jest kompensacja pieniężna. Wynika to przede wszystkim z faktu, że podmiotem zobowiązanym do wypłacenia odszkodowania jest Skarb Państwa, który w ogóle nie może ponosić odpowiedzialności w innej formie.³⁹

Odszkodowanie może być natomiast przyznane w formie renty, zwłaszcza w razie całkowitej lub częściowej utraty przez poszkodowanego zdolności do pracy w związku z uszkodzeniem ciała lub rozstrojem zdrowia. W określonych wypadkach renta może także podlegać kapitalizacji (art. 447 k.c.).⁴⁰ Wysokość przyznanej przez sąd renty może być następnie przez ten sąd zmieniana na wniosek poszkodowanego w razie zmiany stosunków, co dotyczy także czasu trwania renty.⁴¹

W wytycznych z dnia 7 czerwca 1958 r. Sąd Najwyższy dopuścił możliwość rozłożenia na raty płatności odszkodowania, jeżeli jest to uzasadnione sytuacją finansową Państwa, a położenie poszkodowanego nie stoi temu na przeszkodzie.⁴² Nie wydaje się to jednak słuszne, albowiem kwoty wypłacane tytułem odszkodowań za niesłuszne skazanie i aresztowanie nie stanowią znaczącej pozycji w budżecie Państwa.⁴³

Omawiając sposób naprawienia szkody wyrządzonej tymczasowym aresztowaniem uznanym za oczywiście niesłuszne, nie sposób pominąć uprawnienia pracowników zwolnionych z tymczasowego aresztu. Zgodnie z art. 66 § 1 kodeksu pracy umowa o pracę wygasa z upływem 3 miesięcy nieobecności pracownika w pracy z powodu tymczasowego aresztowania. Jeżeli więc tymczasowe aresztowanie trwało krócej niż 3 miesiące, pracownik może powrócić na zajmowane wcześniej stanowisko w każdym wypadku. Jeżeli natomiast aresztowanie trwało dłużej, zakład pracy obowiązany jest ponownie zatrudnić pracownika, jeżeli postępowanie karne zostało umorzone lub gdy zapadł wyrok uniewinniający, a pracownik zgłosił swój powrót do pracy w ciągu 7 dni od uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie w sprawie (art. 66 § 2 k.p.). Pracownik zachowuje wtedy ciągłość pracy. Przepisu tego nie stosuje się, jeżeli przyczyną umorzenia postępowania było przedawnienie lub amnestia (art. 66 § 3 k.p.).

³⁸ Por. orzeczenia SN: z dnia 17.V.1969 r. I KZ 21/69, OSNKW nr 12 z 1969 r., poz. 159; z dnia 20.VI.1970 r. IV KZ 67/70, OSNKW nr 10 z 1970 r., poz. 129 i Pal. nr 3 z 1971 r., s. 70 (z głosem Z. Czeszejki); z dnia 20.VI.1970 r. I KZ 38/70 (nie publikowane).

³⁹ J. Waszczyński: op. cit., s. 77.

⁴⁰ Por.: A. Bulsiewicz: Zmiana wysokości lub czasu trwania renty zasądzonej z tytułu niesłusznego skazania lub bezpodstawnego aresztu tymczasowego, Pal. nr 7-8 z 1965 r., s. 76; tenże: Rodzaje odszkodowania za niesłuszne skazanie i oczywiście bezzasadny areszt tymczasowy, Pal. nr 7 z 1966 r., s. 26 i n.; teza V wytycznych SN z dnia 7.VI.1958 r.

⁴¹ A. Bulsiewicz: Zmiana wysokości (...), s. 78.

⁴² Teza III wytycznych SN z dnia 7.VI.1958 r.

⁴³ Stanowisko Sądu Najwyższego zawarte w wytycznych nie jest akceptowane przez doktrynę. Por. m.in.: S. Sławiński: Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego, PIP nr 2 z 1959 r., s. 273; A. Wernerowa: Odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezzasadne aresztowanie, WPP nr 2 z 1955 r., s. 71; A. Bulsiewicz: Ustalenie podstawy (...), s. 110; A. Murzynowski: Istota (...), s. 103.

Jak istotne znaczenie ma problem ciągłości pracy w wypadku niesłusznego skazania lub aresztowania, świadczyć może o tym art. 504 k.p.k. S. R. Rumunii. Przepis ten stanowi, że osoba bezpodstawnie aresztowana, której przysługuje prawo do odszkodowania, zachowuje ciągłość pracy, a okres aresztowania zalicza się jej do okresu zatrudnienia.

Ad 4. Nieodłącznym warunkiem materialnoprawnym każdej odpowiedzialności odszkodowawczej jest związek przyczynowy. Ponieważ kodeks postępowania karnego nie zawiera żadnych wskazówek odnoszących się do związku przyczynowego, musimy również w tym zakresie sięgnąć do stosownego przepisu kodeksu cywilnego, a więc do art. 361 § 1 k.c. Przepis ten proklamuje teorię przyczynowości adekwatnej. Zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego wynika szkoda.

Sąd orzekający o odszkodowaniu za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie musi więc rozstrzygnąć, czy powstała szkoda jest normalnym następstwem pozbawienia wolności. Kryterium normalności następstw nie jest ostre; posługiwanie się nim wymaga przede wszystkim konfrontacji badanej sytuacji z sytuacjami podobnymi⁴⁴. Normalności następstw nie należy zwłaszcza wiązać z możliwością ich przewidywania. Możliwość przewidywania następstw jest bowiem zagadnieniem winy, a nie związku przyczynowego.⁴⁵ Dla zakresu odpowiedzialności Państwa za szkodę spowodowaną niesłusznym aresztowaniem nie ma więc najmniejszego znaczenia okoliczność, czy następstwa tymczasowego aresztowania można było przewidzieć, jako że odpowiedzialność ta oparta jest na zasadzie ryzyka. Ocena normalności następstw powinna być natomiast dokonywana na podstawie wnikliwej analizy wszelkich zebranych w sprawie materiałów i doświadczenia życiowego sędziów.

⁴⁴ A. Koch: Związek przyczynowy jako podstawa odpowiedzialności w prawie cywilnym, Warszawa 1976, s. 131 i n.

⁴⁵ Orzeczenie SN z dnia 10.XII.1972 r. C 584/72, PIP nr 7-8 z 1973 r., s. 368.

ANDRZEJ WĄSEK

Czyn ciągły a przestępstwo ciągłe

Autor wypowiedzi się przeciwko koncepcji wieloczynowości przestępstwa ciągłego, której stosowanie nie pozwala m.in. na włączenie wykroczenia w skład przestępstwa ciągłego. Natomiast aprobowana jest przezeń koncepcja przestępstwa ciągłego składającego się z jednego czynu ciągłego.

Większość kwestii występujących w ramach problematyki przestępstwa ciągłego jest wysoce sporna w doktrynie i została niejednolicie rozstrzygnięta w orzecnictwie sądowym. Sprawy te przedstawił w sposób dość wyczerpujący i instruktywny artykuł M. Kurban-Galijewa, opublikowany przed dwoma laty w „Problemach Praworządności”.¹ Od tego czasu Sąd Najwyższy miał wielokrotnie możliwość wypowiedzania się na temat istoty i zasad odpowiedzialności karnej za przestępstwo ciągłe.

¹ M. Kurban-Galijew: Przesłanie ciągłe (Próba podsumowania poglądów na użytek praktyki), „Problemy Praworządności” nr 8-9/1978, s. 25 i n.